

Humanistika na vjetrometini: Kriza, komercijalizacija i obrana znanja u 21. stoljeću

Autor: Davor Moravek

Sažetak

Ovaj pregledni rad analizira višedimenzionalnu krizu humanističkih znanosti u 21. stoljeću, polazeći od teze o „permanentnoj krizi“ (Reitter & Wellmon, 2021). Rad identificira trostruki pritisak: (1) ekonomski pritisak neoliberalnih reformi i „akademskog kapitalizma“ (Slaughter & Rhoades, 2004) koji obrazovanje svodi na „zapošljivost“; (2) ideološke pritiske koji se manifestiraju kao vanjski „kulturni ratovi“ i unutarnja epistemološka fragmentacija; te (3) tehnološki šok uzrokovan usponom umjetne inteligencije. Nasuprot tim silama, rad analizira studentski otpor kao ključnu obrambenu reakciju, s posebnim fokusom na Blokadu iz 2009. i slogan „Znanje nije roba!“ (Dolenec & Doolan, 2012). Analiziraju se posljedice krize, poput demokratskog deficita (Nussbaum, 2010), ali i reakcije poput razvoja javne i digitalne humanistike. Zaključuje se da budućnost humanistike ne leži u povratku tradicionalnim modelima, već u hibridnoj ulozi i strateškoj integraciji ključnoj za očuvanje kritičkog mišljenja i demokratskog društva.

Ključne riječi: humanističke znanosti, kriza humanistike, neoliberalizam, komercijalizacija, akademski kapitalizam, Bolonjski proces, studentski prosvjedi, Blokada 2009., znanje kao javno dobro, digitalna humanistika, umjetna inteligencija

Uvod: Paradoks Permanentne Krize

Živimo u dobu dubokog paradoksa za humanističke znanosti. U trenutku kada društvene, etičke i egzistencijalne složenosti, potaknute tehnološkim ubrzanjem i globalnom fragmentacijom, dosežu vrhunac, discipline posvećene razumijevanju ljudskog iskustva nalaze se u stanju duboke krize legitimiteta (Liu, 2022; Moran, 2021). Ova percipirana kriza, međutim, nije tek izolirani suvremeni fenomen. Ona je, kako tvrde Reitter i Wellmon (2021), samo najnovija manifestacija „permanentne krize“ koja je strukturno upisana u identitet ovih disciplina još od formiranja modernog sveučilišta. Ta temeljna napetost proizlazi iz sraza između intrinzične vrijednosti humanistike – koja obuhvaća etičko prosuđivanje, razumijevanje ljudskog iskustva i očuvanje kulturne memorije – i instrumentalne korisnosti koju nameću zahtjevi tržišta, države i tehnološkog napretka.

Suvremeni diskurs o padu upisa i smanjenju financiranja stoga je poprište složenih sila koje oblikuju budućnost znanja. Ovaj rad identificira tri ključne osi tog sukoba. Prvu čini transformacija **političke ekonomije** visokog obrazovanja, gdje tradicionalna koncepcija sveučilišta kao javnog dobra ustupa mjesto neoliberalnom modelu vođenim tržišnom logikom i imperativom „zapošljivosti“ (Slaughter & Rhoades, 2004). Drugu os predstavljaju **ideološki sukobi**, koji se manifestiraju kao „kulturni ratovi“ – bilo kao vanjski pritisak koji humanistiku delegitimira kao neprofitabilnu (Liu, 2022), ili kao unutarnji rascjepi koji dovode do percepcije o politizaciji i gubitku

povjerenja. Treća ključna sila je **društveni otpor** ovoj transformaciji, artikuliran kroz studentske pokrete i obranu znanja kao općeg, neotuđivog dobra (Dolenec & Doolan, 2012).

Ovaj rad argumentira da suvremena kriza humanističkih znanosti nije tek interni akademski problem, već središnji društveni sukob oko same definicije i svrhe znanja u 21. stoljeću. Ta se borba najočitije manifestira kroz sustavne pritiske za komercijalizacijom, koje su omogućili politički okviri poput Bolonjskog procesa, ali i kroz artikulirani otpor koji, ironično, najsnažnije predvode upravo studenti i profesori humanističkih znanosti. Na taj se način preispituje temeljna svrha sveučilišta: je li ono primarno tvornica radne snage za potrebe tržišta ili vitalni prostor za razvoj kritičkog mišljenja i očuvanje demokratskog društva.

Metodološki okvir

Ovaj rad po svojoj je prirodi pregledni (*review article*) i sintetski. Zbog širokog opsega teme, koristi se metodom **kritičke analize diskursa** i **komparativne sinteze literature**. Cilj nije provesti primarno empirijsko istraživanje, već identificirati, analizirati i povezati ključne argumente, empirijske trendove i studije slučaja iz postojećeg akademskog i javnog diskursa o "krizi humanistike".

Analitički pristup temelji se na tri razine:

Analiza diskursa: Ispituju se dominantni narativi ("akademski kapitalizam", "zapošljivost", "kulturni ratovi") koji uokviruju raspravu.

Sinteza literature: Rad prikuplja i povezuje izvore iz različitih područja (sociologija obrazovanja, filozofija, ekonomija, digitalna humanistika) kako bi pružio višedimenzionalnu sliku.

Komparativne studije slučaja: Rad koristi specifične primjere (npr. Blokada 2009., politike financiranja u SAD-u i EU, modeli u Aziji) kao ilustracije za potkrjepljivanje širih argumenata.

Opseg: Vremenski opseg primarno obuhvaća razdoblje od početka 2000-ih do danas (cca. 2000. – 2025.), s fokusom na transformacije potaknute Bolonjskim procesom i recentnim tehnološkim promjenama. Geografski opseg je globalan, ali s primarnim fokusom na euro-američki kontekst, koji se zatim komparativno nadopunjuje analizom Hrvatske te globalnim perspektivama iz Azije i Latinske Amerike.

Anatomija Krize: Genealogija, Statistika i Percepcija

Kako bi se razumjela dubina suvremenih izazova, nužno je prvo definirati predmet analize. Razumijevanje „krize“ zahtijeva uvid u njezinu povijesnu putanju, kvantitativne pokazatelje i različite filozofije financiranja koje oblikuju percepciju vrijednosti humanističkih znanosti.

Genealogija „Krize“: Dva Modela Humanistike

Suvremene debate često zanemaruju fundamentalnu razliku između europskog koncepta „humanizma“ i američkog koncepta *the humanities* kao administrativne kategorije. Europski korijeni sežu do renesansnog optimizma i *studia humanitatis* – afirmativnog obrazovnog projekta usmjerenog na formiranje cjelovitog čovjeka i građanina kroz gramatiku, retoriku, poetiku, povijest i moralnu filozofiju (Kristeller, 1988).

Nasuprot tome, sjedinjenje različitih disciplina pod krovni pojam *the humanities* u Sjedinjenim Američkim Državama relativno je nov izum, formuliran početkom 20. stoljeća. Taj je koncept, kako tvrde Reitter i Wellmon (2021), rođen iz anksioznosti i defanzivne potrebe za obranom od triju sila: dominacije znanstvene metode, rastućeg materijalizma i sekularizacije modernog doba. Dok je europski humanizam bio projekt samopouzdanja, američke *humanities* konstituirale su se u reaktivnom i defanzivnom odnosu (Reitter & Wellmon, 2021). Ova razlika u genezi objašnjava zašto su „kulturni ratovi“ u SAD-u često usmjereni na egzistencijalnu legitimnost polja, dok su europske debate češće usmjerene na njegovu društvenu korisnost i ideološki smjer.

Kvantitativni Pad: Globalni Trendovi i Regionalne Nuanse

Percepcija o krizi snažno je potkrijepljena mjerljivim pokazateljima o padu upisa. Podaci Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) potvrđuju da je pad udjela diploma iz humanističkih znanosti globalni fenomen. U razdoblju od 2015. do 2018. godine, prosječni udio prvostupničkih diploma u humanističkim znanostima u zemljama OECD-a smanjio se za 5 %, dok je pad na magistarskoj razini iznosio 11 % (American Academy of Arts and Sciences, 2021).

Pad je posebno dramatičan u Sjedinjenim Državama, gdje je od 2012. do 2020. godišnji broj dodijeljenih diploma u humanistici pao za gotovo 16 % (Bradburn & Townsend, 2022). Ipak, ovaj pad nije monolitan. Unutar samog polja događa se interna realokacija: dok su tradicionalne discipline poput povijesti, engleskog jezika i stranih jezika zabilježile značajan pad, komunikologija je zabilježila rast, vjerojatno zbog percipirane primjenjivosti na medije i marketing.

Slika u Europskoj uniji je složenija. Prema podacima Eurostata za razdoblje od 2018. do 2023., dok je broj studenata u užem polju „Humanističke znanosti i jezici“ rastao u samo 6 zemalja, šire polje „Umjetnosti“ zabilježilo je rast u čak 19 od 25 zemalja s dostupnim podacima (Eurostat, 2024). Ovo sugerira da se u Europi ne radi o jednostavnom padu, već o preusmjeravanju interesa prema kreativnijim i primijenjenim umjetničkim disciplinama.

U hrvatskom kontekstu, situacija je dodatno komplicirana demografskim padom. Prema službenim podacima Državnog zavoda za statistiku, u akademskoj godini 2023./2024. humanističke znanosti činile su 2,3 % upisanih studenata na sveučilišnim studijima (Državni zavod za statistiku, 2024). No, ovaj podatak skriva dublji problem: kronični nedostatak javno dostupnih, obrađenih i analiziranih longitudinalnih podataka specifično za humanističke znanosti. Dok Agencija za znanost i visoko obrazovanje (AZVO, b.d.) nudi sirove podatkovne tablice, nepostojanje istaknutih službenih izvješća koja bi analizirala trendove za pojedina područja i samo po sebi je relevantan nalaz. Ta "praznina u podacima" nije tek metodološka prepreka, već dokaz koji podupire tezu o institucionalnoj marginalizaciji; ono što nije lako mjerljivo i redovito praćeno, teško postaje predmetom ozbiljnog strateškog promišljanja.

Politička Ekonomija Znanja: Modeli Financiranja

Različiti oblici krize na dva kontinenta izravno su povezani s fundamentalno različitim filozofijama financiranja.

U Sjedinjenim Državama dominira model **javnog pokroviteljstva**, utjelovljen u Nacionalnoj zakladi za humanistiku (NEH). Misija NEH-a široko je definirana kao promicanje izvrsnosti jer

„demokracija zahtijeva mudrost“ (National Endowment for the Humanities, n.d.-a). Međutim, s relativno malim proračunom, NEH funkcionira više kao simbolički nego kao ključni financijski akter, što ga čini izrazito ranjivim na ideološke i populističke napade. Konzervativni kritičari ga redovito napadaju kao elitističko trošenje novca poreznih obveznika na opskurne teme, a administracije poput Trumpove predlagale su njegovu potpunu eliminaciju (Cohen, 2017). Američka „kriza“ financiranja stoga je primarno egzistencijalna i ideološka.

Nasuprot tome, Europska unija primjenjuje model **strateškog ulaganja**, primarno kroz okvirni program Horizon Europe. Financiranje je koncentrirano unutar Klastera 2: „Kultura, kreativnost i uključivo društvo“ (European Commission, n.d.-a). Za razliku od široke misije NEH-a, ciljevi EU-a eksplicitno su vezani za rješavanje specifičnih društvenih izazova (npr. jačanje demokratskog upravljanja, digitalizacija baštine, upravljanje migracijama). Ovaj model pozicionira humanistiku kao dio rješenja, ali je istovremeno prisiljava da svoju vrijednost dokazuje kroz *instrumentalnu relevantnost* za unaprijed definiranu političku agendu. Europska kriza je stoga manje ideološka, a više pragmatična, usmjerena na dokazivanje neposredne korisnosti.

Sile Transformacije: Ideološki Pritisci na Edukaciju

Statistički pad i promjene u financiranju nisu izolirani fenomeni; oni su simptomi dubljih ideoloških borbi koje preoblikuju svrhu i percepciju visokog obrazovanja. Humanističke znanosti nalaze se u „pincer“ pokretu: pritisnute izvana zahtjevima tržišta i politike, a istovremeno iznutra transformirane akademskim trendovima koji dovode u pitanje njihove tradicionalne temelje.

Vanjski Pritisak: Komercijalizacija i „Novi Duh Sveučilišta“

Pokretačka sila transformacije europskog visokog obrazovanja u posljednja dva desetljeća jest njegova progresivna komercijalizacija. Tradicionalna koncepcija sveučilišta kao javnog dobra ustuknula je pred modelom vođenim tržišnom logikom (Slaughter & Rhoades, 2004). Znanje se sve više redefinira iz javnog dobra u privatnu, tržišnu robu koja se kupuje i prodaje, primarno kroz uvođenje školarina i oslanjanje na korporativno financiranje.

Ključni instrument ove transformacije je **Bolonjski proces**. Iako je inicijalno predstavljen kao mehanizam za osiguranje kvalitete i mobilnosti (European Commission, n.d.-b), njegov naglasak na „ishodima učenja“, „kompetencijama“ i, iznad svega, „zapošljivosti“ (*employability*) suštinski je promijenio diskurs o svrsi obrazovanja (Eren, 2024). Ovaj „imperativ zapošljivosti“ redefinira cilj stjecanja diplome, pomičući fokus s holističkog razvoja pojedinca na proizvodnju radne snage za potrebe tržišta. U tom instrumentalističkom pogledu, humanističke znanosti percipiraju se kao inherentno „manje vrijedne“ od STEM područja jer ne doprinose izravno mjerljivoj ekonomskoj svrsi. Ovaj utilitaristički diskurs stvara okruženje „akademskog kapitalizma“ (Münch, 2014; Jessop, 2017) u kojem se programi s nejasnom tržišnom vrijednošću smatraju financijski neodrživima i postaju prvi kandidati za gašenje.

U hrvatskom kontekstu, ovaj diskurs ima snažno empirijsko utemeljenje. Službena izvješća, poput onih Agencije za znanost i visoko obrazovanje (AZVO, 2022), eksplicitno navode cilj korištenja podataka o zapošljivosti za "bolje definiranje upisnih kvota" i "povezivanje s potrebama gospodarstva". Ovakav politički okvir konstruira discipline s nelinearnim putevima do zaposlenja

kao "problem" kojim treba administrativno upravljati. Istovremeno, podaci o financiranju potvrđuju institucionalnu hijerarhiju: izvješće Hrvatske zaklade za znanost (HRZZ, 2024) otkriva postojanje eksplicitno nižeg financijskog stropa za istraživačke projekte iz humanističkih i društvenih znanosti u usporedbi s drugim područjima, što je politička odluka koja sugerira da je humanističko istraživanje inherentno "jeftinije" ili manje vrijedno ulaganja.

Tablica 1: Sažetak empirijskog stanja i diskursa u Hrvatskoj (cca. 2005. – 2025.)

Kategorija	Ključni empirijski nalaz ili diskurs	Implikacija/Argument
Trendovi upisa	Nedostatak lako dostupnih, obrađenih longitudinalnih podataka za humanistiku. Sirovi podaci (npr. AZVO) zahtijevaju ručnu obradu.	"Praznina u podacima" je i sama nalaz. Niska vidljivost u strateškom planiranju sugerira institucionalnu marginalizaciju.
Zapošljivost	Službena izvješća (npr. AZVO, 2022) eksplicitno uokviruju podatke ciljem "povezivanja s gospodarstvom" i "upravljanjem upisnim kvotama".	Dominacija utilitarnog diskursa. Humanistika se konstruira kao "problem" koji treba administrativno regulirati, a ne kao polje intrinzične vrijednosti.
Financiranje (HRZZ)	Postojanje eksplicitno nižeg financijskog stropa za projekte iz humanističkih/društvenih znanosti (Izvješće HRZZ, 2024).	Institucionalizirana hijerarhija znanstvene vrijednosti. Politička odluka koja signalizira da je humanističko istraživanje "manje vrijedno".

Unutarnji Rascjepi: Politizacija i „Kulturni Ratovi“

Dok vanjski pritisci svode humanistiku na ekonomski instrument, unutarnje transformacije dovele su do percepcije o njezinoj politizaciji. Filozofski zaokret prema postmodernizmu i poststrukturalizmu donio je radikalni skepticizam prema „velikim narativima“ prosvjetiteljstva, uključujući koncepte objektivne istine i razuma (Habermas, 1985; Sokal, 1996). Fokus dijela akademske zajednice pomaknuo se s estetske i moralne analize na dekonstrukciju odnosa moći, hegemonije i ideologije u kulturnim proizvodima, što je postalo središte Kulturnih studija (Hall, 1980).

Za kritičare, ovo je predstavljalo napuštanje potrage za istinom u korist političkog aktivizma. Kulminacija ove kritike dogodila se kroz tzv. aferu „Grievance Studies“ (Studije prigovaranja) 2017. i 2018., kada su tri autora uspjela objaviti niz namjerno apsurdnih i lažnih znanstvenih radova u recenziranim časopisima (Pluckrose et al., 2021). Iako su branitelji ovih polja kritizirali metodu kao neetičnu, afera je nanijela značajnu štetu javnom povjerenju i pružila streljivo

konzervativnim kritičarima.

Ovi unutarnji i vanjski pritisci rezultiraju različitim oblicima „kulturnih ratova“. U SAD-u, konzervativna strategija usmjerena je na **delegitimizaciju i defundiranje** institucija (poput NEH-a) koje smatra ideološki neprijateljskima (Cohen, 2017). U Europi, uspon krajnje desnice donosi drugačiju strategiju: ne ukidanje, već **preuzimanje i instrumentalizacija** obrazovanja. Primjeri uključuju napade na rodne studije ili promicanje nacionalističkih kurikuluma, što predstavlja razvoj distinktivnih obrazovnih politika krajnje desnice (Gruber & Schnell, 2024).

Akcelerator Krize: Kulturna iscrpljenost

Ovi ideološki pritisci pojačani su dubokom suvremenom silom: **kulturnom iscrpljenošću**, stanjem kolektivnog umora i anti-intelektualnog raspoloženja (Bagić, 2013; Zbornik Kula Jankovića, 2013) uzrokovanog brzim promjenama i kognitivnim preopterećenjem. U takvom stanju, društvo instinktivno traži jednostavna, brza i tehnokratska rješenja, a odbacuje spore, reflektivne i dvosmislene uvide koje nude humanističke znanosti.

Tehnološki šok i prilika: Trodijelna uloga Umjetne Inteligencije

Drugi ključni akcelerator je **tehnološki poremećaj**, posebice pojava generativne umjetne inteligencije (AI). Za razliku od jednostavne prijetnje, AI istovremeno predstavlja egzistencijalnu prijetnju pedagogiji, najsnažniji argument za nužnost humanistike i moćan novi alat.

Kao **pedagoška prijetnja**, sposobnost velikih jezičnih modela (LLM) da generiraju eseje (JSTOR, 2025) ne prijeti samo akademskom poštenju, već i eroziji temeljnih vještina "pažljivog čitanja i dubokog angažmana" (JSTOR, 2025). Prijetnja nije u tome što će studenti varati, već što bi mogli prestati učiti kako kritički misliti.

Istovremeno, AI se pojavljuje kao ključni **epistemološki predmet** humanističkog istraživanja. Uspon AI stvara neviđene etičke, društvene i političke dileme – pristranost u algoritmima, filozofija strojnog uma, priroda svijesti i opasnost od masovnih dezinformacija – koje se ne mogu riješiti isključivo tehničkim znanjem. Institucije poput UCI School of Humanities (2024) i teoretičari poput Jia i Zhao (2025) pozicioniraju humanistiku kao ključnu disciplinu za kritičko proučavanje AI-ja kao "društvenog artefakta".

Konačno, AI služi kao **moćan alat** koji može "osloboditi" humaniste. Alati poput Web of Science AI Research Assistant (Clarivate, b.d.) i primjene u analizi velikih tekstualnih korpusa (JSTOR, 2025) automatiziraju mehaničke zadatke (pretraga arhiva, sažimanje), dopuštajući istraživačima da se fokusiraju na interpretaciju, sintezu i kritičku prosudbu.

Obrana Znanja: Studentski Otpor i Humanistika kao Javno Dobro

Kao izravna reakcija na sile komercijalizacije i instrumentalizacije opisane u prethodnom poglavlju, diljem Europe pojavili su se snažni pokreti otpora. U središtu tih pokreta dosljedno su se nalazili studenti i profesori humanističkih i društvenih znanosti, braneći koncept obrazovanja kao javnog dobra, a ne tržišne robe.

„Znanje Nije Roba!": Hrvatska Blokada 2009.

Najznačajniji studentski prosvjed u novijoj hrvatskoj povijesti, „Blokada“ iz 2009., predstavlja paradigmatički slučaj ideološkog otpora neoliberalnim reformama. Prosvjed je započeo na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i trajao 35 dana, proširivši se na dvadesetak fakulteta diljem zemlje (Dolenec & Doolan, 2012).

Ideološki temelj pokreta bio je jasan i beskompromisan zahtjev za potpuno besplatnim obrazovanjem na svim razinama. Ovaj je zahtjev sažet u sveprisutnom sloganu „**Znanje nije roba!**“, koji je funkcionirao kao središnji stup protu-hegemonijskog diskursa. Pokret je eksplicitno uokvirio obrazovanje kao univerzalno ljudsko pravo i javno dobro, izravno se suprotstavljajući neoliberalnoj konstrukciji znanja kao privatne usluge koja se kupuje i prodaje (Dolenec & Doolan, 2012). Nije slučajno da je epicentar pobune bio Filozofski fakultet – institucija koja je istovremeno egzistencijalno najugroženija tržišnom logikom „akademskog kapitalizma“ (Slaughter & Rhoades, 2004) i koja studentima pruža intelektualne alate (kritičku teoriju, analizu diskursa) potrebne za dijagnosticiranje i artikuliranje otpora. Dublji uvid u arhivske materijale, poput dokumentarnog filma "Blokada" (Bezinović, 2012), potvrđuje da je pokret bio visoko artikuliran od samih početaka.

Plenum kao Praksa: Izravna Demokracija protiv Komercijalizacije

Organizacijska struktura Blokade bila je jednako radikalna kao i njezini ciljevi. Ključna inovacija bio je **plenum** – svakodnevna skupština svih sudionika koja je funkcionirala po principima izravne demokracije. Sve odluke donosile su se većinom glasova prisutnih, uz rotirajuće moderatore i predstavnike za medije kako bi se spriječila hijerarhija i stvaranje vođa (Dolenec & Doolan, 2012).

Ovaj model bio je svjesno odbacivanje postojećih predstavničkih struktura, posebice službenog Studentskog zbora, kojeg su prosvjednici smatrali nelegitimnim i neučinkovitim. Plenum nije bio samo alat, već i živo utjelovljenje ideala za koje su se studenti borili. Stvaranjem prostora radikalne jednakosti i otvorene rasprave, studenti su prakticirali upravo onakvo nekomercijalizirano, kritičko i demokratsko javno sveučilište za koje su optuživali neoliberalne reforme da ga uništavaju. Štoviše, Blokada je imala i "**prefigurativni**" karakter: nije samo kritizirala, već je aktivno stvarala alternativu. Kroz organizaciju alternativnog obrazovnog programa (predavanja, tribine) i izradu priručnika za samoorganizaciju (npr. "The Occupation Cookbook"; Studenti FFZG, 2009), pokret je unutar okupiranog prostora praktično ostvarivao model nekomercijaliziranog, demokratskog obrazovanja.

Kontinent Nezadovoljstva: Usporedni Modeli Otpora

Hrvatska blokada nije bila izolirani incident, već dio šireg europskog vala nezadovoljstva. Usporedna analiza otkriva različite strategije reformi i odgovarajuće ishode prosvjeda:

Ujedinjeno Kraljevstvo (2010): Kao odgovor na Browneovo izvješće (Browne, 2010), koje je zagovaralo stvaranje kompetitivnog tržišta i utrostručenje školarina, izbili su masovni prosvjedi. Unatoč militantnim taktikama, uključujući okupaciju sjedišta Konzervativne stranke (Mason, 2012), vlada nije odstupila. Ovo predstavlja model „tržišnog šoka“ – brze i radikalne reforme koja je slomila otpor.

Njemačka (2006. – 2014.): Njemački slučaj nudi suprotan, uspješan model. Nakon što je savezним pokrajinama dopušteno uvođenje školarina (*Studiengebühren*), višegodišnja i ustrajna kampanja koja je kombinirala prosvjede, peticije i politički pritisak na pokrajinskim izborima, rezultirala je potpunim uspjehom. Do 2014. godine, školarine su ukinute u cijeloj Njemačkoj (Minor, 2023).

Južna Europa (Italija i Francuska): U Italiji (2009. – 2010.) prosvjedi su bili usmjereni protiv „Reforme Gelmini“ – paketa mjera štednje koji je drastično rezao financiranje, posebno pogađajući humanističke fakultete (Paterlini, 2009). U Francuskoj (2007. – 2009.) prosvjedi su bili usmjereni protiv zakona (LRU) koji je povećao autonomiju sveučilišta, što su kritičari vidjeli kao korak prema privatizaciji (Thorkelson, 2019).

Humanističke Znanosti kao Središte Otpora

Sinteza ovih slučajeva nedvojbeno pokazuje da su fakulteti humanističkih i društvenih znanosti bili ideološka i organizacijska središta otpora. Razlog je dvojak: **strukturna ranjivost** i **intelektualni kapacitet**. Kao discipline čija se vrijednost ne može mjeriti tržišnim metrikama profita, humanističke znanosti prve su na meti rezova u okruženju štednje (npr. rezovi za umjetnost i humanistiku u UK (Browne, 2010; Shepherd, 2010)). Istovremeno, te discipline pružaju studentima teorijske alate za prepoznavanje, analizu i kritiku procesa poput komercijalizacije, neoliberalizma i instrumentalizacije znanja. Time se stvara središnji paradoks: iste sile koje humanistiku marginaliziraju kao ekonomski „irelevantnu“, istovremeno je prisiljavaju da postane politički ključna, transformirajući je u imunosni sustav sveučilišta i najsnažnijeg branitelja ideje javnog dobra.

Posljedice i Reakcije: Prema Novoj Svrsi Humanistike

Promjene u društvenom i političkom statusu humanističkih znanosti imaju dalekosežne posljedice koje nadilaze akademsku zajednicu, utječući na sposobnost građana za kritičko mišljenje i funkcioniranje demokracije. Kao odgovor na te pritiske, unutar i izvan akademije, rađaju se nove strategije obrane i redefiniranja svrhe humanistike.

Erozija Kritičkog Mišljenja i Demokratski Deficit

Temeljna zadaća humanističkog obrazovanja jest kultivacija kritičkog mišljenja – sposobnosti analize kompleksnih tekstova, propitivanja pretpostavki, razmatranja višestrukih perspektiva i formuliranja nijansiranih argumenata (World Economic Forum, 2023). Ove vještine nisu apstraktne akademske vježbe, već ključni preduvjeti za funkcioniranje demokratskog društva. U eri dezinformacija i ekstremne polarizacije, sposobnost razlikovanja valjanih argumenata od propagande postaje presudna (Lewandowsky et al., 2024).

Filozofkinja Martha Nussbaum (2010) tvrdi da humanističke znanosti razvijaju tri ključne sposobnosti za demokratsko građanstvo: (1) sposobnost kritičkog promišljanja o tradiciji i autoritetu; (2) sposobnost empatijskog zamišljanja položaja druge osobe (narrativna imaginacija); i (3) sposobnost razumijevanja globalnih problema kao „građanin svijeta“. Smanjenje naglasaka na ovim disciplinama stoga izravno proizvodi „građanski deficit“. Ovu tezu podupiru i empirijski podaci koji pokazuju višu stopu političke participacije (glasanje, pisanje javnim dužnosnicima) među diplomantima humanističkih znanosti (National Endowment for the Humanities, 2016). U

kontekstu autoritarnih tendencija koje, kako je upozoravala Hannah Arendt (1972), zamagljuje granice između činjenica i fikcije, humanističko inzistiranje na interpretaciji i provjeri izvora predstavlja ključnu branu očuvanju demokratskog diskursa.

Reakcije i Preoblikovanje: Socioekonomska Vrijednost

Kao praktična reakcija na pritiske, sve se više revalorizira stvarna socioekonomska vrijednost humanističkog obrazovanja. Dok se upisi smanjuju zbog percepcije „nepraktičnosti“, poslodavci u različitim sektorima upozoravaju na nedostatak upravo tih „mekih vještina“ (*soft skills*) – kritičkog mišljenja, komunikacije i rješavanja problema – koje su ujedno i najtraženije na tržištu rada (World Economic Forum, 2023).

Podaci također pokazuju da, iako početne plaće humanista mogu biti niže od onih u STEM-u, njihova primanja značajno rastu tijekom karijere i dostižu razine usporedive s drugim poljima (American Academy of Arts and Sciences, n.d.-b; Townsend, 2023). U eri u kojoj umjetna inteligencija automatizira tehničke zadatke, argumentira se da će upravo „ljudske“ vještine – empatija, etičko prosuđivanje, kreativnost i strateško odlučivanje – postati još vrijednije jer se ne mogu lako automatizirati (World Economic Forum, 2023).

„Renesansa u Egzilu“: Javno i Primijenjeno Znanje

Pad unutar akademije potiče preporod izvan njezinih zidina, u obliku „renesanse u egzilu“. Humanistička misao pronalazi nove kanale kroz **javnu humanistiku** (*public humanities*), koja podrazumijeva aktivan doprinos javnom dobru, bilo kroz medijske platforme, javna predavanja ili aktivizam (Wilson, 2025; Smulyan, 2022).

Istovremeno, raste svijest da velika većina doktora znanosti iz humanističkih područja gradi uspješne karijere izvan akademije (Rogers, 2013). Inicijative poput „The Versatile PhD“ (n.d.) pomažu humanistima da „prevedu“ svoje akademske vještine (analiza, istraživanje, dubinsko razumijevanje kulture) u jezik koji poslodavci razumiju. Humanisti postaju etički konzultanti u tehnološkim tvrtkama, narativni stratezi u medijima, kreatori javnih politika i stručnjaci u neprofitnom sektoru.

Digitalna humanistika: Od alata do kritike 'Faustovskog pakta'

Na metodološkoj razini, najznačajnija reakcija unutar akademije je pojava **digitalne humanistike** (DH). DH je interdisciplinarno polje koje koristi digitalne alate i računalne metode (poput analize velikih količina teksta, mrežne analize ili 3D vizualizacije) za proučavanje tradicionalnih humanističkih pitanja (Kirschenbaum, 2010; Schreibman et al., 2004).

DH se može promatrati kao pokušaj revitalizacije, čineći humanistiku relevantnijom u digitalnom dobu. Konkretni primjeri ilustriraju dva glavna pravca: DH kao **infrastruktura**, poput *Perseus Digital Library* (Tufts University, b.d.), koja nudi masivne, povezane arhive i alate za poboljšanje tradicionalne hermeneutike; i DH kao **motor za generiranje argumenata**, poput *Stanford Literary Lab* (b.d.), koji koristi "udaljeno čitanje" (*distant reading*) za postavljanje novih pitanja o književnoj povijesti na velikoj skali.

Međutim, ova integracija predstavlja i potencijalni „Faustovski pakt“. Prvotna kritika (Kirschenbaum, 2014) upozoravala je da nekritičko prihvaćanje DH-a riskira internalizaciju upravo one instrumentalističke i kvantitativne logike koja je u korijenu krize. Novije kritike produbljuju ovaj argument, premještajući fokus s metodologije na etiku i političku ekonomiju. Upozorava se da "duša" koja se prodaje nije hermeneutička dubina, već **politička i etička svijest**. Kritičari (npr. Hibert, 2016; UNG Press, b.d.) ističu da se DH prakse oslanjaju na i mogu pojačati logiku "platformskog kapitalizma" te da alati mogu naslijediti i reproducirati društvene pristranosti (npr. rasne, rodne). Stoga, najsofisticiranija kritika DH-a nije da je metodološki površan, već da može biti politički naivan. Rizik nije u gubitku "humanističkog značenja" u korist tehničke vještine, već u tome da postane nesvjesni akter u sustavima ekonomske eksploatacije i društvene nejednakosti.

Decentriranje diskursa: Globalne perspektive

Naposljetku, analiza krize koja ostaje fokusirana isključivo na euro-američki kontekst riskira reproduciranje epistemološke hegemonije koju navodno kritizira. Proširenje geografskog opsega otkriva da "kriza" nije univerzalan fenomen, već se njezina vrijednost i uloga redefiniraju u odnosu na specifične nacionalne i političke kontekste.

U **Aziji**, na primjer, ne postoji monolitan pristup. Umjesto toga, vidimo različite strategije: Kineski model pokazuje **državnu instrumentalizaciju**, gdje se humanistika uzdiže na razinu "nacionalne strategije" i "meke moći", ali uz rizik gubitka kritičke autonomije (Wang, 2021). Japanski model (npr. Sveučilište u Tokiju) prikazuje **elitnu inovaciju**, gdje se tradicionalne discipline prilagođavaju integracijom novih polja poput "primijenjene etike" kako bi odgovorile na "potrebe društva" (University of Tokyo, b.d.). Indijski model, pak, ilustrira **pragmatično opravdanje**, gdje raste prepoznavanje humanističkih znanosti kao ključnog izvora "mekih vještina" (kritičko mišljenje, empatija) neophodnih za modernizirajuće gospodarstvo (Unacademy, b.d.).

U **Latinskoj Americi**, posebice u Brazilu i Argentini, čini se da humanistika nije toliko polje u "krizi", koliko vitalan, osporavan prostor za nacionalno samopreispitivanje. Istraživački programi (npr. na Sveučilištu u São Paulu) fokusirani na povijest, antropologiju i "studije atlantskog svijeta", poput digitalizacije arhiva o ropstvu (University of São Paulo, b.d.), te kurikulumi u Argentini usmjereni na "Genocid i ljudska prava" i "Peronistički pokret" (IFSA, b.d.), to potvrđuju. Ovdje je primarna funkcija humanistike uloga čuvara društvenog sjećanja i kritičkog alata za tekuće političke i dekolonijalne borbe.

Tablica 2: Komparativni prikaz globalnih i EU modela vrijednosti humanistike

Regija / Model	Primarni kontekst (Primjeri)	Ključna strategija i uloga humanistike	Percipirani izvor vrijednosti
Azija	Kina, Japan, Indija	Različiti nacionalni modeli: Državna instrumentalizacija (Kina) Elitna inovacija (Japan) 3. Pragmatično opravdanje (Indija)	Nacionalna "meka moć" Odgovor na "potrebe društva" 3. Izvor "mekih vještina" za gospodarstvo
Latinska Amerika	Brazil, Argentina	Društveno pamćenje i politička kritika.	Čuvar povijesnog sjećanja (npr. ropstvo, diktature) i alat za tekuće dekolonijalne i demokratske borbe.
Europska unija	Strateški okvir (npr. Obzor Europa - Klaster 2)	Integracija (ne izolacija).	Ključni partner u rješavanju složenih društvenih izazova (demokracija, kulturna baština, transformacija).

Zaključak: Znanje na Raskrižju

Analiza provedena u ovom radu potvrđuje da suvremena „kriza“ humanističkih znanosti nije jednostavan i linearan pad, već kompleksan proces duboke transformacije i redefiniranja svrhe. Kriza, kako tvrde Reitter i Wellmon (2021), endemska je za moderni identitet ovih disciplina, a njezine suvremene manifestacije proizlaze iz fundamentalne napetosti između intrinzične vrijednosti znanja i instrumentalne korisnosti koju nameće tržište.

Identificirali smo trostruki pritisak na humanističke znanosti. Prvo, **ekonomski pritisak** neoliberalnih reformi, operacionaliziran kroz Bolonjski proces i nacionalne politike financiranja (npr. HRZZ u Hrvatskoj), koji redefinira obrazovanje kao privatnu robu, a njegovu svrhu svodi na „zapošljivost“ (Eren, 2024; Slaughter & Rhoades, 2004). Drugo, **ideološki pritisak** koji dolazi iz dva smjera: s desna, kroz „kulturne ratove“ koji humanistiku delegitimiraju kao neprofitabilnu i ideološki opasnu (Cohen, 2017; Gruber & Schnell, 2024); i iznutra, kroz akademske trendove koji su doveli do percepcije o politizaciji, što je kulminiralo aferama poput „Grievance Studies“ (Pluckrose et al., 2021). Treće, ovi su pritisci pojačani **tehnološkim šokom** (uspon AI) i **kulturnom iscrpljenošću** (Bagić, 2013), koji favoriziraju brza, tehnokratska rješenja nad sporom refleksijom.

Međutim, ovaj rad također pokazuje da humanističke znanosti nisu pasivna žrtva. One su,

paradoksalno, i najsnažnije poprište otpora. Studentski prosvjedi diljem Europe, od hrvatske Bloкаде 2009. (Dolenec & Doolan, 2012) do njemačkog ukidanja školarina (Minor, 2023), pokazali su da su upravo humanistički fakulteti ideološka i organizacijska središta obrane obrazovanja kao javnog dobra. Slogan „Znanje nije roba!“ (Dolenec & Doolan, 2012) nije bio samo protestna parola, već temeljna, "prefigurativna" artikulacija (Studenti FFZG, 2009) protuhegemonijskog diskursa koji podsjeća na temeljnu svrhu sveučilišta.

Budućnost humanističkih znanosti, stoga, ne leži u povratku u „kulu bjelokosnu“, već u prihvaćanju nove, hibridne uloge. Ta budućnost se očituje kao „renesansa u egzilu“ – kroz difuziju humanističkih vještina u tehnološki, medijski i politički sektor (Rogers, 2013; Smulyan, 2022) – ali i kroz unutarnju prilagodbu, poput razvoja javne i digitalne humanistike (Wilson, 2025; Kirschenbaum, 2010). U konačnici, što svijet postaje tehnološki kompleksniji, automatiziraniji i politički neizvjesniji, to „ljudske“ vještine koje humanistika njeguje – etičko prosuđivanje, kritičko mišljenje, empatija i povijesna svijest – postaju, ne manje, već presudno važne (Nussbaum, 2010; World Economic Forum, 2023). Kriza humanističkih znanosti stoga nije samo kriza jednog skupa disciplina, već kriza društvene sposobnosti za samorefleksiju i očuvanje demokratskog diskursa.

Budućnost stoga ne leži u defanzivnom povlačenju, već u strateškom repozicioniranju. Umjesto izolacije, najsnažniji put naprijed jest **integracija**. Model koji nudi Europska unija kroz program Obzor Europa, posebno **Klaster 2: "Kultura, kreativnost i uključivo društvo"**, pruža konkretan primjer (German Aerospace Center, b.d.). S proračunom od približno 2,3 milijarde eura (2021. – 2027.), ovaj program ne financira humanistiku kao samostalni silos, već je integrira kao **ključnog partnera** u rješavanju velikih društvenih izazova vezanih uz demokraciju, kulturnu baštinu i društvene transformacije. Ovaj pristup, koji vrednuje humanistiku zbog njezine nezaobilazne uloge u donošenju politika utemeljenih na dokazima (German Aerospace Center, b.d.), nudi "normativnu viziju" u kojoj humanističke znanosti nisu problem koji treba riješiti, već ključan resurs za budućnost.

Bibliografija

Agencija za znanost i visoko obrazovanje (AZVO). (b.d.). *Statistics*. Preuzeto 27. listopada 2025. s <https://www.azvo.hr/en/publications-and-analyses/statistics/>

Agencija za znanost i visoko obrazovanje (AZVO). (2022, 7. travnja). *Predstavljeni rezultati istraživanja zapošljivosti diplomiranih studenata*. <https://www.azvo.hr/2022/04/07/predstavljeni-rezultati-istrazivanja-zaposljivosti-diplomiranih-studenata/>

American Academy of Arts and Sciences. (2021, rujan). *Humanities Degrees Declining Worldwide Except at Community Colleges*. Humanities Indicators. <https://www.amacad.org/news/humanities-degrees-declining-worldwide-except-community-colleges>

American Academy of Arts and Sciences. (n.d.-b). *Humanities indicators: Workforce*. Preuzeto 27. listopada 2025. s <https://www.amacad.org/humanities-indicators/workforce>

Arendt, H. (1972). Lying in politics. U *Crises of the republic* (str. 1-47). Harcourt Brace Jovanovich.

Bagić, K. (ur.). (2013). *Intelektualac pred ogledalom: rasprava o intelektualcima danas*. FF press. <https://openbooks.ffzg.unizg.hr/index.php/FFpress/catalog/download/97/164/7463>

Bezinović, I. (Redatelj). (2012). *Blokada* [Dokumentarni film]. Restart.

Bradburn, N. M., & Townsend, R. B. (2022). The state of the humanities circa 2022. *Dædalus*, 151(3), 6-23. https://www.amacad.org/sites/default/files/publication/downloads/Daedalus_Su22_02_Bradburn-Townsend_color.pdf

Browne, J. (2010). *Securing a sustainable future for higher education: An independent review of higher education funding and student finance*. Department for Business, Innovation and Skills. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7f289540f0b62305b856fc/bis-10-1208-securing-sustainable-higher-education-browne-report.pdf>

Clarivate. (b.d.). *Web of Science AI research assistant*. Preuzeto 27. listopada 2025. s <https://clarivate.com/academia-government/scientific-and-academic-research/research-discovery-and-referencing/web-of-science/web-of-science-research-assistant/>

Cohen, A. (2017). Is the NEH Worth Keeping?. *National Affairs*, (31). <https://www.nationalaffairs.com/publications/detail/is-the-neh-worth-keeping>

Dolenec, D., & Doolan, K. (2012). Reclaiming higher education: Contesting the commodification of Croatian academia. U M. Ivković & M. Škorić (Ur.), *Disobedient democracy*. Centre for Disobedient Democracy. https://disobedient-democracy.s3.amazonaws.com/media/Dolenec_Doolan_Reclaiming_Higher_Education_2012.pdf

Državni zavod za statistiku. (2024). *Students enrolled on university specialist studies, 2023/2024 academic year* (OBR-2024-4-6). https://podaci.dzs.hr/media/3m2nvol5/obr-2024-4-6-students-enrolled-on-university-specialist-studies-2023_2024-academic-year.pdf

Europska unija. (b.d.). *CultureEU funding guide*. Culture and Creativity. Preuzeto 27. listopada 2025. s <https://culture.ec.europa.eu/funding/cultureu-funding-guide>

- Eren, E. (2024). The neoliberal transformation of universities: A critical assessment of academic capitalism, academic autonomy and the production of scientific knowledge. *Journal of Comparative & International Education*, 22(3). <https://www.jceps.com/wp-content/uploads/2025/01/22-3-9.pdf>
- European Commission. (n.d.-a). *Culture, creativity and inclusive society*. Horizon Europe. Preuzeto 27. listopada 2025. s https://research-and-innovation.ec.europa.eu/research-area/social-sciences-and-humanities/culture-creativity-and-inclusive-society_en
- European Commission. (n.d.-b). *The Bologna Process and the European Higher Education Area*. Education and Training. Preuzeto 27. listopada 2025. s <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education/bologna-process>
- Eurostat. (2024, svibanj). *Culture statistics - culture-related education*. Preuzeto 27. listopada 2025. s https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Culture_statistics_-_culture-related_education
- German Aerospace Center (DLR) Project Management Agency. (b.d.). *Funding of social sciences and humanities in Horizon Europe*. Federal Ministry of Education and Research. Preuzeto 27. listopada 2025. s <https://www.geistes-und-sozialwissenschaften-bmbf.de/en/horizon-europe-2550.html>
- Gruber, O., & Schnell, P. (2024). Populist radical-right parties are developing distinct education policies. *The Loop: ECPR Political Science Blog*. <https://theloop.ecpr.eu/populist-radical-right-parties-are-developing-distinct-education-policies/>
- Habermas, J. (1985). *The philosophical discourse of modernity: Twelve lectures*. MIT Press.
- Hall, S. (1980). Cultural studies: Two paradigms. *Media, Culture & Society*, 2(1), 57-72.
- Hibert, R. (2016). What is critical in digital humanities?. U *Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika* (str. 193-196). SDJT. https://www.sdjt.si/wp/wp-content/uploads/2016/09/JTDH-2016_Hibert_What-is-critical-in-humanities.pdf
- Hrvatska zaklada za znanost (HRZZ). (2024). *Godišnje izvješće o radu Hrvatske zaklade za znanost za 2024. godinu*. Sabor.hr. https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2025-05-06/134007/IZVJ_HRVATSKA_ZAKLADA_ZA_ZNANOST_2024.pdf
- IFSA. (b.d.). *IFSA in Argentina: Argentine Universities Program in Buenos Aires*. Columbia University. Preuzeto 27. listopada 2025. s <https://global.undergrad.columbia.edu/program/ifsa-argentina-buenos-aires-argentine-university-program>
- Jessop, B. (2017). Varieties of academic capitalism and entrepreneurial universities: An alternative perspective. *Higher Education*, 73(6), 853-870.
- Jia, X., & Zhao, Z. (2025). *The emergence of social science of large language models*. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2509.24877>
- JSTOR. (2025, 13. veljače). *The humanities in the age of AI: Notes on a participatory exploration at MLA 2025*. JSTOR Blog. https://about.jstor.org/blog/mla_2025_highlights/
- Kirschenbaum, M. G. (2010). What is digital humanities and what's it doing in English departments?. *ADE Bulletin*, (150), 55-61. <https://mkirschenbaum.files.wordpress.com/2011/03/ade-final.pdf>

- Kirschenbaum, M. G. (2014). What is "digital humanities," and why are they saying such terrible things about it?. *differences*, 25(1), 46-63. <https://read.dukeupress.edu/differences/article/25/1/46/60680/>
- Kristeller, P. O. (1988). Humanism. U C. B. Schmitt, Q. Skinner, E. Kessler, & J. Kraye (Ur.), *The Cambridge history of Renaissance philosophy* (str. 113-137). Cambridge University Press.
- Lewandowsky, S., et al. (2024). Liars know they are lying: Differentiating disinformation from misinformation. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11, 972. <https://www.nature.com/articles/s41599-024-03503-6>
- Liu, A. (2022). What Everyone Says: Public Perceptions of the Humanities in the Media. *Dædalus*, 151(3). <https://www.amacad.org/publication/daedalus/what-everyone-says-public-perceptions-humanities-media>
- Mason, P. (2012). *Why it's kicking off everywhere: The new global revolutions*. Verso.
- Minor, R. (2023). *How tuition fees affected student enrollment at higher education institutions in Germany between 2006 and 2014*. EconStor. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/289753/1/1884813631.pdf>
- Moran, J. (2021). To the anxious humanities scholar. *Critical Quarterly*, 63(4), 599-611. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/criq.12608>
- Münch, R. (2014). *Academic capitalism: Universities in the global struggle for excellence*. Routledge.
- National Endowment for the Humanities. (n.d.-a). *Mission and vision*. Preuzeto 27. listopada 2025. s <https://www.neh.gov>
- National Endowment for the Humanities. (2016, Spring). The future of the humanities—in America and around the world. *Humanities*, 37(2). <https://www.neh.gov/humanities/2016/spring/feature/the-future-the-humanities-democracy>
- Nussbaum, M. C. (2010). *Not for profit: Why democracy needs the humanities*. Princeton University Press.
- Paterlini, M. (2009). When in Rome, reform: Radical reform of the Italian research and education systems is needed to address the lack of autonomy and lack of funding. *EMBO Reports*, 10(1), 16-19. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2637327/>
- Pluckrose, H., Lindsay, J., & Boghossian, P. (2021). Understanding the "Grievance Studies Affair" papers and their critics. *Sociological Methods & Research*, 52(1), 332-341. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/00491241211009946>
- Reitter, P., & Wellmon, C. (2021). *Permanent Crisis: The Humanities in a Disenchanted Age*. University of Chicago Press.
- Rogers, K. (2013). *Humanities unbound: Careers & scholarship beyond the tenure track*. University of Virginia Scholar Lab.
- Schreibman, S., Siemens, R., & Unsworth, J. (Ur.). (2004). *A companion to digital humanities*. Blackwell Publishing. <https://companions.digitalhumanities.org/DH/>

Shepherd, J. (2010, October 20). Spending review: University teaching budgets to be slashed. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/education/2010/oct/20/spending-review-university-teaching-cuts>

Slaughter, S., & Rhoades, G. (2004). *Academic capitalism and the new economy: Markets, state, and higher education*. Johns Hopkins University Press.

Smulyan, S. (2022). Why public humanities?. *Dædalus*, 151(3), 195-207.
https://www.amacad.org/sites/default/files/publication/downloads/Daedalus_Su22_10_Smulyan.pdf

Sokal, A. (1996). Transgressing the boundaries: Toward a transformative hermeneutics of quantum gravity. *Social Text*, (46/47), 217-252.

Stanford Literary Lab. (b.d.). *Project archive*. Preuzeto 27. listopada 2025. s <https://litlab.stanford.edu/projects/archive/>

Studenti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. (2009). *The Occupation Cookbook*. [Priručnik].

The Versatile PhD. (n.d.). *PhD career finder*. Preuzeto 27. listopada 2025. s <https://versatilephd.com>

Thorkelson, E. (2019). *Neoliberalization and the clash of academic democracies: A comparative ethnography*. <https://decasia.org/papers/thorkelson-a-campus-fractured.pdf>

Townsend, R. B. (2023). *Humanities majors at work in all 50 states: What they earn, what they do*. American Academy of Arts and Sciences. <https://chss.gmu.edu/articles/19802>

Tufts University. (b.d.). *Perseus digital library*. Preuzeto 27. listopada 2025. s <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/>

Unacademy. (b.d.). *Humanity studies in India*. Preuzeto 27. listopada 2025. s <https://unacademy.com/content/upsc/study-material/anthropology/humanity-studies-in-india/>

UNG Press. (b.d.). Krična digitalna humanistika. U *Digitalna humanistika*. UNG Press.
<https://books.ung.si/digitalnahumanistika/chapter/digitalni-storytelling/>

University of California, Irvine School of Humanities (UCI). (2024). *Humanities and AI*.
<https://www.humanities.uci.edu/news/humanities-and-ai>

University of São Paulo. (b.d.). *Faculty of Philosophy, Languages and Literature, and Human Sciences*. Preuzeto 27. listopada 2025. s <https://let.fflch.usp.br/en>

University of Tokyo. (b.d.). *Graduate School of Humanities and Sociology*. Preuzeto 27. listopada 2025. s https://www.u-tokyo.ac.jp/en/academics/grad_humanities_sociology.html

Wang, B. (2021). The humanities in China: History and challenges. *Critical Inquiry*, 47(S2), S297-S317.
<https://doi.org/10.1086/710276>

Wilson, J. R. (2025). What is public humanities?. *Public Humanities*, 1(1), 1-12.
<https://www.cambridge.org/core/journals/public-humanities/article/what-is-public-humanities/D37E4F7C768137CE662A6E7554C5F4FF>

World Economic Forum. (2023). *Future of jobs report 2023*. <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2023/>

Zbornik Kula Jankovića. (2013). *Intelektualac danas*. <http://www.kulajankovica.hr/kula3/wp-content/uploads/2015/10/zbornik2013.pdf>